

SOCIJALNI RAD KAO SOCIJALNA KONTROLA – INDIVIDUALIZAM ILI KONFORMIZAM?

Antun Ilijaš
Sunčana Kusturin
CZSS Zagreb
Ured Peščenica

Gordana Daniel
CZSS Zagreb
Ured Medveščak

SAŽETAK

U Republici Hrvatskoj socijalna politika obuhvaća široki spektar aktivnosti i mjera. Jedan od njenih značajnijih segmenata je socijalna skrb koju provode prvenstveno Centri za socijalnu skrb i državne socijalne ustanove, ali i drugi kao što su vjerske zajednice, udruge, druge pravne i fizičke osobe.

Socijalni rad prvenstveno spada u pomažuće profesije, praktičnu djelatnost baziranu na humanističkim načelima. Međutim, uz navedenu pozitivno konotiranu pomagačku funkciju socijalni rad kroz svoje oblike i metode sadrži i određene oblike socijalne kontrole. Osim pojmovnog određenja socijalne kontrole, njenog cilja, način provođenja unutar nekog društva, kao i posljedica njene primjene, ovaj rad sadrži i kratak pregled, za temu relevantnih, a sadržajno logički povezanih pojmova.

Modalitete socijalne kontrole prepoznajemo i u praksi socijalnog rada Hrvatske, a njene moguće i realne posljedice promatramo kroz osvrt na jedan specifičan segment rada kao što je rad s djecom i mladima s poremećajima u ponašanju. Kako je jedna od posljedica primjene socijalne kontrole poticanje i razvoj konformističkog ponašanja, kao i prigušivanje individualizma u nastavku rada definiramo pojmove i nastojimo ih sadržajno analizirati. U radu je sažeto prikazan preventivni program Modifikacija ponašanja putem igre «MPPI» koji je kao dio programa rada Centra za socijalnu skrb oblik socijalne kontrole, no kroz određena područja rada on se njoj i opire potičući individualnost. Program «MPPI» je primjer mogućeg spoja razvoja i poštivanja individualnosti djece s jedne strane i udovoljavanja potrebi društva da provodi socijalnu kontrolu i ima uzde razvoja i kretanja društvenih procesa i dogadjanja u svojim rukama.

Ključne riječi: socijalna kontrola, konformizam, individualizam, preventivni program

1. UMJESTO UVODA

Globalni pregled razvoja prakse socijalnog rada

Iako se djelatnost socijalne zaštite, odnosno praksa socijalnog rada suštinski bitno mijenjala tijekom povijesti, ona je po svojoj izvornoj prirodi predstavljala određeno staranje o marginalnim i so-

cijalno ugroženim društvenim grupama i pojedincima (Halmi, 1989.).

Kroz socijalno zaštitne akcije i mjere država je provodila (pozitivnu) kontrolu društvenih nejednakosti i neravnomjerne raspodjele dobara. S time u vezi već u ranoj povijesti ljudskih civilizacija stvoreno je socijalno zakonodavstvo – začetke istog nalazimo u Mojsijevim zakonima «pentateuh», Ha-

murabijevom zakoniku, egipatskim papirusima.

Koncepcije i sistemi socijalne zaštite, kao i oblici socijalnih akcija i davanja države mijenjali su se kroz povijest, bili predmetom proučavanja i filozofskih promišljanja.

- Aristotel je bio glavni protagonist utilitarističko pragmatističke koncepcije koja je u pravilu bila protiv socijalnih davanja države, ali je takve akcije preporučivala iz političkih interesa. Aristotel je u «Politici» govorio da je dobro i neophodno za onog tko hoće vladati da pruži pomoć nezbrinutim građanima.
- Seneka i Ciceron također smatraju da je pomaganje siromašnih izraz političke mudrosti državnika.
- Za vrijeme feudalizma kršćanska crkva, a naročito katolička, glavni je nosilac socijalno zaštitnih aktivnosti. Kršćanstvo je nalagalo dužnost pomaganja siromašnih i ubogih. Činjenje dobrih djela bilo je propovijedano milosrđe u cilju spasa duše.
- U kapitalističkom društvu države se susreću s velikim problemom nezaposlenih i masovne bijede širokih slojeva. Stalno rastuća društvena nesigurnost predstavljala je potencijalnu opasnost od pobune i revolucije. Uslijed fenomena masovne pauperizacije javila se široka populacija deprivilegiranih iz čijih se redova regrutirala armija skitnica, prosjaka, besposličara, alkoholičara – kako ih Marx naziva «lumpenproletera». Na takve pojave država je reagirala okrutnim represivnim mjerama poznatim pod nazivom «krvavo zakonodavstvo». Stalno rastući masovni socijalni problemi predstavljali su sve veću opasnost za kapitalistički poredak, pa je država prisiljena baviti se organiziranjem socijalne zaštite ugroženih slojeva stanovništva.
- Socijalistička društva, bazirala su se na Marksovoj kritici kapitalističkog društvenog poretka i primarnoj tendenciji mijenjanja socijalnog položaja radničke klase uvođenjem socijalne pravde i jednakosti. U bivšim socijalističkim zemljama socijalna su prava bila razvijenija od građanskih i političkih prava. Na njihovoj etatičkoj distribuciji socijalistička je vlast temeljila svoj legitimitet za upravljanje društvom. Kad su zbog ekonomske krize socijalna prava bila ozbiljno narušena, ta je vlast izgubila legitimitet i socijalizam se unutar sebe urušio što je rezultiralo smanjivanjem ili ukidanjem nekih socijalnih prava, ali je uspostavljena punoća građanskih i političkih prava.

Socijalni rad se kao profesionalna djelatnost razvio iz filantropije i drugih oblika humanog rada. Počeci su mu bili u SAD-u, u 20-tom stoljeću. Pro-

širio se i u Evropi gdje je postao veoma razvijena djelatnost vezan uz rast socijalne države i nedržavne socijalne intervencije u rješavanju socijalnih problema. Socijalni rad kao primjenjena znanstvena disciplina usmjeren je na proučavanje socijalnih procesa koji su uzrokom socijalnih problema.

2. POJMOVNA ODREĐENJA

Prije samog definiranja središnjih pojmova istaknutih u naslovu ovog rada, a radi stjecanja boljeg uvida u njihovo izvorište i značenje, sažeto su prikazana određenja nekoliko, po našem mišljenju, za temu rada relevantnih pojmova

Socijalna politika

Socijalna politika je djelatnost države usmjerena rješavanju problema siromaštva, prevladavanju socijalnih rizika kojima su izloženi građani i unapređenju općeg socijalnog blagostanja u društvu. (Puljiz, 2001). Socijalnom politikom država nastoji održati ravnotežu i ublažiti nejednakosti između različitih slojeva društva, s jedne strane, a s druge nastoje poboljšati, unaprijediti i humanizirati uvjete života svog stanovništva s ciljem blagostanja, socijalnog mira i pravde. Raznim mjerama i oblicima aktivnosti država (odnosno vladajuća grupa) provodi, u zavisnosti od datog trenutka (trenutka isprepletenosti svih ideoloških, kulturoloških, materijalnih, ekonomskih, političkih, povijesnih i drugih vrijednosnih odrednica) osmišljenu i usmjerenu k određenom cilju, socijalnu politiku.

Mjerama socijalne politike vrši se određena socijalna kontrola na pojedinim segmentima društvenih aktivnosti i odnosi se na sve dobne skupine.

Socijalna prava

Socijalna prava omogućavaju pristup svih građana osnovnim materijalnim i duhovnim dobrima društva u kojem žive. Po svojoj su naravi objektivna, ona su prava potraživanja u odnosu na društvo, zahtijevaju materijalne izdatke, pa su ovisna o gospodarskoj situaciji, podložna čestim državnim intervencijama i prilagodabama. Na socijalna prava pored gospodarske situacije utječe nasljeđe, odnosno temeljna vrijednosna orijentacija pojedine zemlje. Socijalna se prava ostvaruju u sustavu socijalne sigurnosti, posredstvom javnih službi ili na neki drugi način. Sustav socijalne sigurnosti može se definirati kao skup pravnih normi, administrativnih, financijskih i stručnih institucija, koji djeluju na određenom području socijalne politike. Glavni sustavi socijalne sigurnosti nastali su i razvili se s ciljem prevladavanja osnovnih socijalnih rizika, kao što je starost, bolest, invalidnost, gu-

bitak hranitelja, nezaposlenost, siromaštvo. Država raznim mjerama određuje oblik, razinu i način ostvarivanja socijalnih prava. (Puljiz, 2001.)

Ostvarivanje socijalnih prava ovisi o materijalnim mogućnostima društva s jedne strane, te njegovim vrijednosnim i razvojnim usmjerenjima, s druge strane.

Socijalni rad

Praktični vid provođenja socijalne politike i ostvarivanja jednog dijela postojećih socijalnih prava neke zemlje je **socijalni rad**. Po nekim je svojim segmentima instrument socijalne kontrole, ali i sam je predmetom kontrole države i vladajućih struktura društva.

Socijalni rad je prema preporuci Odbora ministara Vijeća Europe od 1999. god. (Dokument, 2001) specifična profesionalna djelatnost koja pridonosi uzajamnoj adaptaciji pojedinca, obitelji, ljudskih skupina i socijalne okoline, a u kojoj ljudi razvijaju samopoštovanje i samoodgovornost. Ima za cilj promociju socijalne dobrobiti pojedinca, grupa i zajednica, podupiranje socijalne kohezije u razdoblju promjena, kao i pomaganje i zaštitu ranjivih članova zajednice.

Po definiciji NASW (National Association of Social Workers), soc. rad je profesionalna aktivnost pružanja pomoći i podrške pojedincima i zajednicama da bi poboljšali ili obnovili svoje kapacitete za socijalno djelovanje i kreiranje društvenih uvjeta koji vode do postizanja zadovoljavajuće kvalitete življenja (Napan, 1994.)

Općenito, socijalni rad pokriva slijedeća područja djelovanja: soc. rad sa starima i nemoćnima, u poduzećima, sa djecom i mladeži, u lokalnoj zajednici, osobama s poremećajima u ponašanju, s obitelji, u pružanju financijske i drugih materijalnih pomoći, u zdravstvu, školama, psihijatarskim ustanovama. Područja socijalnog rada se međusobno isprepliću i često ih je nemoguće izdvojeno promatrati.

Socijalni rad je socijalno konstruirana aktivnost kojeg čine tri grupacije faktora (klijent, socijalni radnik i okružje) – oni koji stvaraju i kontroliraju socijalni rad kao zanimanje; oni koji stvaraju klijentske odnose među ljudima, koji traže ili su upućeni na pomoć socijalnog rada; oni koji stvaraju socijalni kontekst u kojem se socijalni rad vodi.

Nije moguće u potpunosti indentificirati sve pojedinačne faktore koji utječu i kontroliraju razvoj socijalnog rada, ali treba obratiti pažnju na neke bitne značajke:

1. teorija i praksa soc. rada pod utjecajem su društvenih čimbenika

2. ti društveni čimbenici (snage) uvjetuju političku i javnu percepciju socijalnih i socijalno zaštitni potreba, kao i načine njihovih zadovoljavanja i rješenja

3. organizacija uslužnih djelatnosti i agencija utječe na kvalitetu interventnih aktivnosti koje poduzima socijalni radnik prema klijentovu sustavu

4. mnoge socijalne grupe i institucije su u aktualnom, potencijalnom ili permanentnom konfliktu, što također snažno utječe na soc. rad.

Socijalni radnici i klijenti stvaraju socijalni rad u kontekstu njihovih službi. Društvo oblikuje svakog radnika, klijenta i institucionalni kontekst. Ono što oni rade oblikuje se na bazi očekivanja društva u kojem postoje. Oni također, do izvjesnog stupnja doprinose širenju tih društvenih očekivanja vlastitim razmišljanjima i radom. To je proces društvenog oblikovanja.

Praksa socijalnog rada u interakciji je sa širim društvenim kontekstima. (M. Payne, 2001.) Razlike u kulturnim okvirima, ekonomskoj razvijenosti, sistemu vrijednosti i društvenom poretku neke zemlje direktno utječu i određuju teoriju i praksu socijalnog rada, kao i njegovu ulogu i društveni značaj. Općenita je konstatacija da se danas u većini evropskih zemalja gleda na socijalni rad tako da se ta djelatnost nalazi između preispitivanja, negacije i reafirmacije. Koja je od tih tendencija dominirajuća teško je reći.

Socijalni rad se može promatrati i kao jedna od intervencija države koja koristeći niz socijalno političkih i ekonomskih mjera nastoji poboljšati životne i radne uvjete deprivilegiranih slojeva i očuvati društvenu stabilnost.

Iz svega navedenog zaključujemo - primarna funkcija socijalnog rada je humanizacija životne i radne sredine čovjeka. Njime se osigurava pomoć pojedincima i grupama da zadovolje svoje osnovne potrebe. Socijalni rad prvenstveno spada u pomažuće profesije, praktičnu djelatnost baziranu na humanističkim načelima.

Međutim, uz navedenu, pozitivno konotiranu pomagačku funkciju socijalni rad kroz svoje oblike i metode sadrži i određene oblike socijalne kontrole.

Socijalna kontrola

Socijalna kontrola je nastojanje društva, odnosno njegovog vladajućeg segmenta da ima nadzor i pregled nad društvenim procesima i zbivanjima u cjelini, ali i u odnosu na pojedinca i manje grupe, koje nastoji zadržati u prihvatljivim i poželjnim okvirima i granicama, odnosno u skladu s opće

prihvaćenim vrijednostima i zakonodavstvom. Socijalnu kontrolu možemo razmatrati sa stanovišta represivnog i negativno konotiranog pojma, ali i dijametralno suprotno, s pozicije pozitivnog i poželjnog postupanja kojim se štiti društvo u cjelini, ili neki njegovi segmenti.

Prema Durkheimu socijalna kontrola počinje rekonstrukcijom normalnog, moralnog i društvene strukture.

Nezamislivo je društvo u kojem ne postoje oblici društvene kontrole, norme koje ograničavaju i usmjeruju ponašanja ljudi, mehanizmi kojima se pojedinac podvrgava društvu (Petković, Kregar, 1977.). Krajnje pojednostavljeno rečeno društvo treba integraciju i stoga teži uniformnosti ponašanja. Pojam društvene kontrole neutralan je izraz koji bi trebao obuhvatiti sve društvene procese koji jačaju društveni konformizam od dječje socijalizacije do izvršenja sankcija kroz društvene institucije, od individualne submisivnosti do sprečavanja radikalnih društvenih promjena. To je termin koji je postao ključnom riječju analize direktne i indirektno državne prisile.

Socijalna kontrola je proces kojim članovi grupe daju podršku poželjnim oblicima ponašanja i obeshrabruju nepoželjne oblike djelovanja. Društvena kontrola je nastojanje da se socijalizacijom usade takvi oblici vrijednosti i običaja koje favorizira društvo. Djelovanje učitelja u školi, policajca u zatvoru, socijalnog radnika prema ml. delinkventu dio je istog zadatka, a procesi internalizacije, socijalizacije, odgoja i obrazovanja, pritisak relevantne socijalne grupe, ili javno mišljenje oblici su u kojima se koncept socijalne kontrole realizira. Taj koncept ne primjenjuje se samo u analizi globalnih društva, već i u objašnjenju funkcioniranja malih grupa.

Socijalnom kontrolom se nastoji u sve pore društva usaditi takvi oblici vrijednosti i običaja koje društvo favorizira i koji omogućuju suživot u zajednici. Kako unutar zajednice uvijek postoji jedan broj onih koji krše, odbacuju ili se opiru usvajanju tih normi, zbog njih je važno vršiti kontrolu i pokušati spriječiti takvo ponašanje. Ovisno o tijelu koje vrši kontrolu razlikujemo dvije razine soc. kontrole: onu koju provodi društvo u cjelini i onu koju provode manje grupe, kao što su parlament, vlada i dr. koje provode socijalnu kontrolu u ime globalnog društva.

Dvije su vrste načina kontrole ponašanja pojedinaca i grupa: upotrebom sile i nasilja, te uspostavom vrijednosti i normi koje su prihvaćene kao pravila ponašanja.

U stručnoj literaturi definira se postojanje četiri osnovnih oblika socijalne kontrole: običaji, religija, odgoj i pravo. Kršenje bilo kojeg oblika normi

i prava koje nameće društvena grupa ili društvo u cjelini određuje pojam devijantnosti.

Devijantno ponašanje

Određenje **devijantnosti** uključuje postojanje normi (moralnih, običajnih, etičkih, pravnih), utvrđenje pojedinca kao subjekta koji ne prihvaća norme i ne ponaša se prema njima, a konačno i stvaranje mehanizma sankcija prema takvom prekršitelju.

Norme svake vrste u različitim kulturama sadržajno su različite, a njihovi zahtjevi i objašnjenja često suprotni. Kršenje normi nije samo po sebi dovoljan uvjet da se nešto proglašuje devijantnim, već je uvijek potrebna neka grupa ili organizacija koja će prekršaj uočiti, kazniti i dalje progoniti. Sociolozi ističu ulogu društva u stvaranju, izgradnji i primjeni normi, smatrajući norme (kulturu i vrijednost) onim čimbenikom koji presudno pokreće, daje značenje, usmjerava, sankcionira ili konačno zabranjuje i sprečava ljudsko ponašanje.

Devijantni su u opoziciji samo u odnosu na one koji ih se plaše i one koji imaju dovoljno snage da im nametnu kontrolu. Društvo raznim mjerama socijalne kontrole (u zavisnosti s povijesnim okruženjem) vrši pritisak na devijantne, čak i progon – isključuju ih, brutalno zlostavljaju, posramljuju, hospitaliziraju, ili ih čak tretiraju s velikom dozom nježnosti i ljubavi. Kada govorimo o gubitnicima u društvu zamišljamo ih kao osobe posebnog životnog načina i stila – kao kriminalce, silovatelje, homoseksualce, mentalno bolesne ili osobenjake, vjerske heretike, egzibicioniste. Stvara se zajednički osjećaj društva da su ti ljudi različiti.

Devijantnost ne postoji sama po sebi, nezavisno od negativne reakcije onih koji ga osuđuju. Ponašanje samo po sebi nije čudno, loše ili neobično, bolesno ili samo po sebi nastrano. Obilježje i karakter devijantnosti pridaje mu pojedinac ili grupa koje ga takvim vide, doživljava i reagira na njega kao na devijantno ponašanje.

Kako je cilj socijalne kontrole, a time i socijalne skrbi, kontrola nad društvenim procesima posljedica toga je razvoj konformizma.

Konformizam

“**Konformizam** je promjena ponašanja ili uvjerenja prema grupi kao posljedica stvarnog ili zamišljenog pritiska grupe” (Keisler, Keisler, 1972. prema Pennington, 1997). To podrazumjeva dvije stvari (Pennington, 1997):

1. promjena prema grupi je ona koju grupa prihvaća i odobrava
2. konformiranje prema očekivanjima i normama grupe može biti devijantno prema drugoj grupi.

Konformizam može biti posljedica direktnog ili indirektnog pritiska grupe, ali može biti i rezultat slijepog podrazumijevanja opravdanosti ponašanja većine. Konformiranje se može manifestirati verbalno ili suzdržavanjem od izražavanja vlastitog stava.

Postoje dvije vrste konformiranja:

- praktično, kada pojedinac prihvaća ponašanje koje grupa zahtjeva, ali istovremeno zadržava vlastito; i
- pravo, kada pod utjecajem grupe pojedinac manifestira i opravdava prihvaćeno mišljenje.

Postoji više teoretskih objašnjenja uzroka nastanka konformizma (Pennington 1997.)

Jedno od njih je teorija socijalne usporedbe prema kojoj pojedinac u situacijama koje su nejasne i u kojima nema temelj za samostalno prosuđivanje (uglavnom zato što je nesiguran) traži autoritet i povodi se za odgovorima onih za koje smatra da poznaju problem.

Prema drugom objašnjenju konformizam je posljedica neposrednog grupnog pritiska, postojanja manifestne grupne norme i vrijednosti u čijem se sklopu određeni oblici ponašanja nagrađuju, a drugi kažnjavaju. Konformističko ponašanje može nastati i kako bi se izbjegao sukob u grupi obzirom da je sklad u grupi poželjan, a razlike u mišljenju nepoželjne. Osim toga ugodavanje drugima je važnije od davanja točnih prosudbi ili onog što se misli da je točna prosudba. Ovaj oblik konformiranja naziva se još i podilazeći konformizam i prisutan je kada pojedinac želi biti prihvaćen i želi dobiti nečije priznanje.

Svijest o sebi također može biti uzrokom konformiranja jer se ljudi kojima je povećana svijest o sebi osjećaju vrlo neugodno kada se ističu u masi, te su kako bi smanjili neugodu skloniji konformiranju.

Od faktora koji u velikoj mjeri utječu na primjenu konformističkog ponašanja izdvajamo samo neke:

- *privlačnost grupe za pojedinca* – što je grupa privlačnija, bit će veći konformizam prema grupnim normama
- *samopoštovanje* – pojedinci s nižim samopoštovanjem skloniji su utjecaju drugih i podcjenjivanju samih sebe.
- *potkrjepljenje* – konformizam je veći ukoliko se konformističko ponašanje potkrepljuje.

“Nijedno od navedenih objašnjenja nije dovoljno samo za sebe ali jedno može biti prikladnije od drugog u zavisnosti od društvenog konteksta.” (Pennington, 1997.)

Individualizam

Nezavisna osoba ili individualist je ona osoba koja samostalno odlučuje, koja je sposobna sama odlučiti da prihvati grupu, ili da je napusti kako mu nalaže zdrav razum. Nezavisna osoba nije neopravdano podložna pritisku grupe niti je neopravdano nošena silama otudenja od grupe (Krech, Crutchfield, Balki, 1972.).

Nezavisno ponašanje se razlikuje od konformističkog u ciljevima i procesima. “Cilj je nezavisnog ponašanja rješavanje problema, razumijevanje i istina, kreativan odnos prema vanjskom realitetu. Kod konformističkog ponašanja pojedinac teži da postigne osjećaj podrške protiv pritiska, bijeg od bojazni, osjećaj da ide “ukorak” s grupom” (Crutchfield, 1963)

“Individualizam daje ljudima osjećaj kako svako postignuće u njihovim životima ovisi o njima samima i kako drugi nemaju utjecaja na to, isto tako smatraju da sve greške u životima također ovise isključivo o njima, te kako opet nitko nema utjecaja na to. Takvo vjerovanje u individualizam onemogućava bilo kakvo shvaćanje kako stvarno ljudska bića imaju utjecaj jedna na druge, kako na dobar, tako i na loš način.” (Steiner, Priručnik za suradnju)

3. PRAKSA SOCIJALNOG RADA HRVATSKE

Republika Hrvatska je u čl. 1 Ustava definirana kao socijalna država. To znači da je na sebe preuzela jamstvo osiguranja socijalnih prava, odnosno osnovnih egzistencijalnih potreba svojih građana.

U Republici Hrvatskoj socijalna se prava između ostalog ostvaruju kroz postojeći sustav socijalne politike koja obuhvaća široki spektar aktivnosti i mjera. Jedan od njenih značajnijih segmenata je socijalna skrb/zaštita.

Zakonom o socijalnoj skrbi (NN Zagreb, 1997.) definirana je socijalna skrb kao «djelatnost od posebnog državnog interesa, kojom se osigurava i ostvaruje pomoć za podmirenje osnovnih životnih potreba socijalno ugroženih, nemoćnih i drugih osoba koje one same ili uz pomoć članova obitelji ne mogu zadovoljiti zbog nepovoljnih osobnih, gospodarskih, socijalnih i drugih okolnosti». Socijalna skrb je namijenjena osobama s posebnim potrebama kojima nije dovoljna samo opća materijalna pomoć. Ostvaruje se kao potpora teškim invalidima, starima i nemoćnima, nezbrinjutoj djeci i dr. s ciljem njihovog zbrinjavanja, rehabilitacije, resocijalizacije, integracije.

Djelatnost socijalne skrbi provode razne socijalne službe, prvenstveno Centri za socijalnu skrb i

državne socijalne ustanove, ali i druge kao što su vjerske zajednice, udruge, druge pravne i fizičke osobe.

Istim, naprijed navedenim zakonom određuju se prava koja pojedinac može ostvariti – pravo na pomaganje u predvladavju posebnih teškoća, novčana pomoć za uzdržavanje, troškove stanovanja, osposobljavanje za samostalan život i rad, skrb izvan vlastite obitelji i dr. Tim pravima prvenstveno se nastoji zadovoljiti socijalno zaštitnu potrebu pojedinca i podići stupanj njegove socijalne sigurnosti, ali ona su istovremeno i određena kontrola društva kojom se nastoji održati socijalni mir i ravnoteža. To je najočitiije kod novčanih, tzv. socijalnih pomoći kao jednog od instrumenata socijalne države kojim se s jedne strane neposredno nastoji ublažiti, a u povoljnoj konstelaciji, i potisnuti siromaštvo i socijalna isključenost, a s druge novčanim pomoćima društvo kontrolira nezadovoljstvo siromašnih i nezaposlenih, daje privid socijalne sigurnosti (Puljiz, 2001).

Tko su korisnici socijalnih prava u današnjem sustavu socijalne skrbi Hrvatske?

Prema Zakonu o socijalnoj skrbi čl. 10: »Korisnik socijalne skrbi je samac ili obitelj koji nemaju dovoljno sredstava za podmirenje osnovnih životnih potreba, a nisu u mogućnosti ostvariti ih svojim radom ili prihodom od imovine ili drugih izvora.»

Korisnik socijalne skrbi je i :

- tjelesno ili metalno oštećeno ili psihički bolesno dijete te dijete prema kojem je ili bi trebala biti primjenjena mjera obiteljsko pravne ili kaznenopravne zaštite
- tjelesno ili metalno oštećena ili bolesna odrasla osoba, starija, nemoćna ili druga osoba koja zbog trajnih promjena u zdravstvenom stanju ne može udovoljiti osnovnim životnim potrebama
- druga osoba koja je u nevolji zbog poremećenih odnosa u obitelji, ovisnosti o alkoholu, drogama ili opojnim sredstvima ili zbog drugih oblika društveno neprihvatljivog ponašanja i drugih uzroka.

Korisnik socijalne skrbi može biti samac, član obitelji ili obitelj u cjelini.

Neka od posebnih obilježja korisnika sustava socijalne skrbi Hrvatske su:

1. Nedovoljno sredstava za podmirenje osnovnih životnih potreba
2. Prisutnost stanja socijalne potrebe kao što su:
 - tjelesno ili mentalno oštećenje ili psihička bolest
 - rizično, neprihvatljivo i asocijalno ponašanje
 - rizično obiteljsko okruženje i prisustvo patoloških pojava.

Načine i oblike direktne i indirektno socijalne kontrole možemo pratiti i kroz neke temeljne zakonske propise u oblasti socijalne skrbi Hrvatske – prvenstveno kroz odredbe Zakona o socijalnoj skrbi, Obiteljskog zakona i Zakona o sudovima za mladež.

Jedan od najočitijih primjera primjene socijalnog rada kao pomagačke, ali i kontrolirajuće djelatnosti je rad s djecom koja manifestiraju poremećaje u ponašanju i počiniteljima krivičnih djela. Cilj socijalnog i drugog stručnog rada i tretmana s tom populacijom s jedne je strane njihova resocijalizacija i prevencija progrediranja prisutnih poremećaja u ponašanju i činjenja kaznenih djela, ali i zaštita uže i šire zajednice od posljedica njihovog neprihvatljivog i asocijalnog ponašanja. Najkraće rečeno, u radu s djecom i mladima čija ponašanja odstupaju od poželjnih i društveno prihvaćenih obrazaca i oblika, primjenom raznih metoda direktno i indirektno se potiče konformizam, odnosno potencira usvajanje društveno poželjnih vrijednosti i običaja.

Vrlo je teško odrediti što je konformističko, a što je individualističko ponašanje jer su definicije nečega što je prihvatljivo i što je neprihvatljivo različite u različitim društvima. Nije rijetkost da ono što je prihvatljivo i poželjno u jednom društvu, u nekom drugom društvu bude smatrano potpuno neprihvatljivo i nepoželjno. Prema tome, osoba koja se ponaša u skladu sa prihvatljivim ponašanjem u jednom društvu i u njemu predstavlja najvećeg konformistu, dolaskom u neko drugo društvo u kojem nastavlja zagovarati ona ponašanja koja je njegovo društvo prihvaćalo postaje najvećim individualistom i zagovarateljem neprihvatljivih normi. Isti odnos konformizma i individualizma se može gledati i unutar jednog društva ukoliko u odnos stavimo maloljetne počinitelje kaznenih djela i društvo.

Dijete uči oponašanjem i od malena ga se potiče na konformizam, no isto tako da bi se uspješno razvilo on se u određenoj fazi razvoja mora suprotstaviti svojim roditeljima. Najčešće se to događa za vrijeme puberteta kada počinju sukobi sa roditeljima, kada je utjecaj vršnjačke grupe jak, a želja za dokazivanjem i samoodređenjem dominantna. U tom životom razdoblju maloljetnici (mislimo prvenstveno na osobe do 18 godina starosti) imaju naglašenu potrebu za prihvaćanjem, prvenstveno od svog društva, stoga vršnjaci postaju moderatori koji u najvećoj mjeri determiniraju oblike ponašanja mlade osobe. U želji da zadovolje potrebu za pripadanjem, ali i druge potrebe koje im grupa omogućava realizirati (na pr. potrebu za moći i slabodom, ali i zabavom) mladi postaju konformisti.

Kada je ponašanje djeteta i njegove vršnjačke grupe u skladu s očekivanjima i vrijednosnim stavovima odraslih, kao i sa zakonskim normama nitko nije zabrinut što su mladi konformisti. No u trenu, kada se mladi konformiraju sa vršnjacima koji prihvaćaju društveno neprihvatljive oblike ponašanja i kada nisu u «skladu s društvom u cjelini» reakcija društva je vrlo snažna. Tada iz pozicije moći i potrebe za unificiranim populacijskim konformizmom društvo poduzima akcije socijalne kontrole, odnosno čini sve da ono što odstupa vrati u svoje zadane i poželjne granice i okvire. Taj proces uvođenja konformizma za društveno prihvatljiva ponašanja odvija se pod krinkom poticanja maloljetnika da misli svojom glavom i naglašavanjem njegove individualnosti.

No, na realnost možemo gledati i iz drugog kuta. Ti mladi koji su toliko problematični najčešće samo misle svojom glavom, kritični su prema okruženju u kojem žive i u biti svojim ponašanjem pokazuju negodovanje i neslaganje, ono je ekspresija njihove individualnosti. Društvo odraslih teško prihvaća tako očitu kritiku i neslaganje s postojećim nepravilnostima čiji su začetnici i podržavatelji, stoga se njihova reakcija ogleda u negativnom vrednovanju tih mladih osoba. Proziva ih se neodgojenima, buntovnicima, bahatima, nepristojnima, drskim i tome sl. Sudeći po tome, društvo zapravo prihvaća njihovu individualnost samo do one mjere koja mu odgovara i u pravilu nije sklono prihvatiti njihove stavove ili ponašanja koja nisu u skladu sa opće društveno prihvaćenim, iako su baš ti stavovi izraz njihove jedinstvenosti. Raznim mehanizmima društvo nastoji vratiti mlade u poželjne i prihvatljive okvire i modele ponašanja kojima rukovode široko prihvaćene i uobičajene vrijednosti, često samo formalno i lažno podržavajući njihove nove ideje i individualnu kreativnost, a stvarno ih gušeći nastojanjima i pritiscima da ostanu u masi prosječnosti.

No činjenica je da su najveće promjene u društvu nastale kada su se pojedinci izdvojili iz mase i izrekli svoje mišljenje. Iz toga slijedi da socijalna kontrola zapravo (u većini, ne uvijek) sputava pojedinca, odnosno ne trudi se dovoljno razviti individualnost, nego se preferira unificiranost, a postojeći načini rada sa delinkventima često u njima guši i ne potiče baš one vrijednosti koje bi ih činile posebnima i jedinstvenima.

Međutim, između takvih, oficijelnih i uobičajenih načina tretmana i pristupa djeci i mladima s poremećajima u ponašanju postoje stručni programi koji svojim sadržajima, metodama i temeljnim principima u radu unose promjene i ruše tradicionalne okvire rada otvarajući nove horizonte sadržaja i mogućnosti rada, bazirane na poticanju osobnosti i uvažavanju različitosti.

Program «MPPI» – individualizam u uvjetima socijalne kontrole

Preventivni program rada grupa djece i mladeži s poremećajima u ponašanju “Modifikacija ponašanja putem igre-MPPI” provodi se u osnovnim školama zagrebačke četvrti Peščenice i grada Zaprešića. Svojim sadržajima i oblicima rada program je usmjeren na prevenciju i uklanjanje neprihvatljivih oblika ponašanja djece i mladih, kao i na suzbijanje maloljetničkog kriminaliteta. Provode ga studenti završnih godina Fakulteta za socijalni rad, Edukacijsko rehabilitacijskog fakulteta, Fakulteta za psihologiju, Pedagoške akademije i Fakulteta za sociologiju.

Program «MPPI» je sastavni dio preventivnih aktivnosti Centra za socijalnu skrb Peščenica (državne ustanove socijalne skrbi) pa već samim time pripada sustavu koji provodi socijalnu kontrolu. Usprkos tome, program se po svojim pojedinim segmentima rada i po nekim specifičnim obilježjima suprotstavlja provođenju socijalne kontrole. Naime, jedna od elementarnih značajka programa je naglašavanje i poticanje individualnosti – kako djece i obitelji s kojima se radi, tako i stručnjaka koji ga provode. Primjer toga je izrada Okvirnog plana i programa rada prilagođenog i osmišljenog za svaku pojedinu grupu djece, kojeg izrađuju i provode grupni voditelji nakon što su najmanje mjesec dana radili sa grupom, ispitali potrebe djece i njihovih obitelji. Osim toga posebno se planira i programira sadržaj rada svake programske cjeline- grupnog rada, individualnog rada, roditeljskih sastanaka, posjeta i individualnog rada s obiteljima, savjetovališta u školi, suradnje sa nastavnicima i sa ostalim službama u lokalnoj zajednici. Pri planiranju sadržaja svake pojedine programske cjeline primjenjuje se princip individualnog pristupa u radu. Sukladno tome, kod programiranja grupnog rada vodi se računa o individualnim potrebama svakog pojedinog člana. Također, mjere i akcije koje će se poduzimati prema svakom pojedinom članu i njegovoj obitelji ovise o njihovim specifičnim osobinama i potrebama. Isto tako se i individualni rad sa članovima grupe prilagodava potrebama i osobnosti svakog djeteta. Naime, kada se pokaže potreba za dodatnim individualnim radom s djetetom dodjeljuje mu se individualni voditelj koji svoj rad usmjerava i prilagodava isključivo djetetovim osobinama, vrlinama i problemima. Tijekom individualnog i grupnog rada članove grupe se potiče na iskazivanje vlastitog mišljenja i kreativnosti. U rješavanju i uklanjanju neprihvatljivih oblika ponašanja i prisutnih problema u funkcioniranju nastoji se aktivirati postojeće potencijale i snage samog djeteta, odnosno njegove obitelji. Iskustvo ukazuje da je i pored prisutnog određenog obima socijalne kontrole nad

učenicima koji manifestiraju neprihvatljive oblike ponašanja moguće njegovati i poticati razvoj njihove individualnosti i osobnosti u pozitivnom smislu.

Na konačni sadržaj Okvirnog plana i programa osim potreba pojedinih članova i grupe u cjelini i njihovih vještina, sposobnosti i interesa utječe i individualnost voditelja grupe koji u njega unose vlastitu kreativnost, vještine i znanja. Iz tih razloga sve grupe imaju sadržajno slične, ali ipak različite i specifične programe rada. Također program rada je okviran i on se može mijenjati tijekom godine ukoliko se za to ukaže potreba.

Poštivanje principa individualnog pristupa u radu premisa je i u supervizijskom radu s voditeljima programa MPPI. Naime, grupni i individualni voditelji jednom tjedno imaju obvezu prisustvovati superviziji. Način rada u supervizijskoj grupi izomorfni je radu na programu što znači da se svakom članu grupe posvećuje posebna pažnja, potencira se razvoj njegove individualnosti i kreativnosti, prihvaćaju i cijene njegove sposobnosti i mogućnosti, podržava inventivnost u radu, pruža stručna i emocionalna pomoć i podrška nužna za profesionalni i osobni razvoj i napredak.

4. INDIVIDUALIZAM ILI KONFORMIZAM?

Prema naprijed istaknutim uzrocima i faktorima koji potiču konformizam možemo zaključiti da je konformizam prisutan u svakoj jedinki samo se pojedinci njemu lakše odupiru. Neosporna je činjenica da je ljudima kao socijalnim bićima za život u zajednici potrebna određena doza konformizma. Međutim, istovremeno svaki čovjek ima potrebu biti nezavisan što zajedno s njegovom nepobitnom jedinstvenošću oponira društvenom uniformizmu. Te dvije dijametralno suprotne ljudske težnje – biti dio cjeline i biti cjelina za sebe često su uzrok unutarnjeg konflikta.

U daljnjem tekstu istaknuti ćemo neke od razloga zbog kojih se vodi ta borba između konformizma i individualizma.

Konformizam u pozitivnom svjetlu

– Konformizam je potreban ljudima da bi preživjeli. Čovjek je društveno biće za kojeg nema ništa gore od osjećaja usamljenosti i različitosti od drugih koji u njemu pobuduju nesigurnost. A baš su ti osjećaji usamljenosti i nesigurnosti rezultat borbe za slobodom, odnosno pravom na individualnosti, te je čovjek kako bi se obranio od tog nemilog osjećaja zaštitu i sigurnost potražio u grupi. Taj bijeg od slobode odnosno osjećaja izdvojenosti i nesigurnosti Fromm nazi-

va mehanizmom bještva i kaže da je konformizam uz autoritarizam i rušilaštvo jedan od mehanizama bjega od slobode.

- Na konformizam možemo gledati kao na cilj koji se postiže kada se prema društvu primjene mjere socijalne kontrole i on je kao takav u društvu poželjan. On omogućuje da znamo kako će se ljudi ponašati te nam tako pomaže u određenu našeg daljnjeg ponašanja. On olakšava suživot ljudi i opstanak društva u cjelini.
- Poznato je da prihvaćena i uobičajena ponašanja u jednoj zemlji u drugoj to nisu, a kako su populacijske migracije česte u današnje doba konformizam je vrlo poželjna osobina. Dolaskom u novu sredinu čovjek se susreće sa novim pravilima i normama ponašanja, novim vrijednosnim sistemima i kulturnim običajima, te biva odbačen od drugih ukoliko ih krši. Konformisti su ti koji će se vrlo brzo prilagoditi zahtjevima novog životnog okruženja i njegovih članova, te postići zadovoljavajući stupanj prihvaćenosti i sigurnost.

Konformizam u negativnom svjetlu

- U cilju samoodržanja i opstanka, društvo raznim suptilnim načinima usmjerava, čak i prisiljava ljude da misle i ponašaju se na društveno prihvatljiv i poželjan način. Takav, često prikriven, oblik uvjetovanja većina ljudi ne prepoznaje niti ne doživljava negativnim, te mu se niti ne protivi. Ljudi ne shvaćaju da se na njih vrši pritisak i da su zapravo determinirani konformisti. Većina ih smatra da su posve slobodni individualisti no realnost nam ukazuje da su mediji i politika ti koji u najvećoj mjeri kreiraju javno mijenje i time vrše vidljiv, ali i nevidljivi pritisak na društvo u cjelini. Mogućnost slobodnog izražavanja stavova i istupa svakog pojedinca stvara privid da je stoljećima vodena borba za slobodu mišljenja i ponašanja dobivena, kao i da je ovo doba individualizma.
- Kada svi ljudi postanu konformisti i od drugih očekuju da im daju upute za svoja ponašanja. Ne samo da je to idealna podloga za razvoj rušilačkih ideja kao što je to bio antisemitizam nego se gubi i podloga za daljnji razvoj društva koji počiva na inovacijama.

Individualizam u pozitivnom svjetlu

- Ljudi se opiru manipulaciji i vođenju izražavanjem individualnosti, odnosno nezavisnosti.
- U prethodnom odlomku smo spomenuli da su delinkventi konformisti u svojoj grupi, ali u odnosu na društvo u cjelini zapravo su individualisti. Društvo ih uglavnom marginalizira i odbacuje, a ukazujući na njih iskazuje zajedničkog

neprijatelja protiv kojeg se treba boriti.

Delinkventi služe kao primjer koji pokazuje što će se sa ljudima desiti ako počnu odbijati društvene norme.

Individualizam u negativnom svjetlu

- Steiner je sljedeći staru poslovicu “Zavadi pa vladaj!” istaknuo: “Isti taj individualizam izolira ljude, te im tako ne daje mogućnost da se organiziraju zajedno protiv dobro organizirane skupine koja ih iskorištava. Ta osamljenost dopušta jakim utjecaju da upravlja životima ljudi, te isti postaju lake mete kada “pređu zacrtanu liniju” i počnu se ponašati tako da prepoznaju pritisak na sebe i protive mu se.” Iz toga slijedi da sve dok su ljudi individualisti oni neće gledati zajedničke interese i neće se dovoljno snažno moći suprotstaviti društvenom poretku, odnosno ako su ljudi konformisti njima će se lako vladati a ako su individualisti vladanje je podjednako jednostavno. Steiner nadalje ističe: “I konačno, individualizam je neka vrsta prevencije komunikaciji među ljudima kroz koju se razvija svijest o pritisku koji se vrši; riječ je o onoj zdravoj sumnji u vlast, poslodavce, profesore, javne službenike, koji zbog nedostatka komunikacije ne mogu biti ocjenjeni.”

Iz svega navedenog proizlazi dilema “Individualizam ili konformizam?”. Dilema koja postaje retoričko pitanje, tim više što odgovor zavisi o nizu općih i specifičnih faktora i situacija. Da bi se dobio odgovor na pitanje koji je od ta dva modela ljudskog ponašanja poželjniji nužno je njihovo pozicioniranje na vrijednosnoj skali svake pojedine društvene zajednice, ali i svake grupe unutar te zajednice. No, da li je vrednovanje nužno kada ljudi imaju veliku potrebu da budu prihvaćeni, pa gledanje na konformizam i individualizam kao na nešto loše ili kao na nešto dobro ograničava i ukapljuje ljude i potiče proračunato ponašanje kojeg je sve teže i teže klasificirati. Životne situacije i prirodna prilagodljivost potiču ljude na ponašanje koje je tog trena njima najprihvatljivije (bez obzira na njegovu efikasnost ili društvenu poželjnost), što znači da je svatko od nas nekada više «individualist», a nekada više «konformist».

5. UMJESTO ZAKLJUČKA

U prethodnom tekstu smo istakli da je za kontroliranje društva potreban konformizam kada većina slijedi ono što im se kaže, ali i individualizam kada nitko nikoga ne sluša i nema zajedničke akcije. Istovremeno konformizam je neprihvatljiv jer unificira ljude, sputava svaki pokušaj odstupanja i izlaza iz okvira, a time usporava i onemogućava društveni razvoj. S druge strane individualisti su često odbačeni i nepoželjni u društvu, tretirani kao problematični, stoga je individualizam kao takav također neprihvatljiv.

Objekti osobine se nalaze na dva različita kontinuumu ljudskog ponašanja i označene su kao potrebne ili nepotrebne i koriste se sa pozitivnim ili negativnim predznakom. Takva relativnost gledanja je vrlo zbunjujuća pogotovo kada se radi o djeci jer im šaljemo duple poruke – s jedne strane ih učimo da koriste svoju glavu, ali istovremeno i da prihvaćaju sve što im odrasli kažu.

To stavljanje pozitivnog ili negativnog predznaka ograničava ljude da iskažu ono što jesu, ne žele biti konformisti ali ni individualisti. Korištenjem novog pojma individualistički konformizam ili konformistički individualizam izbjegli bi se pozitivni ili negativni konteksti i omogućilo bi se ljudima da prihvate ono što je njima blisko.

I NA KRAJU...

..... pozivamo Vas da razmislite o svojim obrascima ponašanja. U kojim ste prilikama i situacijama skloniji biti konformist, a u kojima prevladava vaš individualizam? Da li Vam je moguće definirati vlastito ponašanje samo jednim od ta dva pojma? Nudimo vam za razmišljanje ideju o sintezi pojmova «individualizam» i «konformizam» i mogućnost da u skladu s vlastitim promišljanjima, stavovima i iskustvom odredite sadržaj novih pojmova «individualistički konformizam» i «konformistički individualizam». Odgovore na postavljena pitanja i misli pretočite u riječi.... U tome Vam možda može pomoći radni list:

Ja kao individualist:

Ja kao konformist:

Individualistički konformizam je:

Konformistički individualizam je:

6. LITERATURA

- Krech, D., Crutchfield, R. S., Balki, I., L (1972.): "Pojedinač u društvu – udžbenik socijalne psihologije", Zavod za udžbenike i nastavna sredstva Srbije, Beograd.
- Pennington, D., C.(1997.): "Osnove socijalne psihologije", Naklada Slap, Jastrebarsko.
- Steiner, C.: "Priručnik za suradnju", www.geocities.com/capitolHill/Senate/3707/prijevod19.htm
- Šiber, I. (1998.): "Osnove političke psihologije", Politička kultura, Zagreb.
- Halmi A.(1989.): *Socijalni rad u lokalnoj zajednici, Zavod grada Zagreba za socijalni rad, Zagreb.*
- Puljiz V. (2001.): *Hrvatska: od pasivne prema aktivnoj socijalnoj državi, Revija za socijalnu politiku 1: 1-19, Zagreb.*
- Napan K.(1994.): *Kako djelotvorno raditi s ljudima, Alinea, Zagreb.*
- Payne M.(2001.): *Savremena teorija soc.rada, Filozofski fakultet Univerziteta u Banja Luci, Banja Luka.*
- Petković S., Kregar J. (1977.): *Ogledi u društvenim procesima i institucijama, Sveučilišna tiskara, Zagreb.*
- Zakon o socijalnoj skrbi (1997.) *Narodne novine, 73/97.*
- Dokument (2001.): *Preporuka Vijeća Europe o socijalnim radnicima, Revija za socijalnu politiku 1: 61-64, Zagreb.*

SOCIAL WORK AS THE SOCIAL CONTROL: INDIVIDUALISM OR CONFORMISM?

Summary

Welfare politics in the Republic of Croatia encompasses wide range of measures and activities. One of its more important segments is welfare, which is provided by welfare centers and state institutions, but also by others like religious communities, non-governmental organizations, legal institutions and private persons.

Social work is primarily helping profession, practical activity based on the principles of humanity. However, besides this helping function, social work contains also certain forms of social control. Besides the definition of the social control, its goals, the modalities of implementation, and its consequences, this paper contains brief review of other relevant notions.

The modalities of social control could be found in the Croatian social work practice. Its possible consequences were analysed through work with children and youth with behavioral disorders. Some of social control consequences are encouragement and development of conformistic behavior and oppressing of individuality; therefore, these notions were also analysed. Prevention Program "Modification of behavior through play" is presented. This Program also contains social control, but in some ways defies it, encouraging individuality. On the one hand, this Program develops and respects child's individuality, and on the other, satisfies the need of the society for social control.

Key words: social control, conformism, individualism, prevention programs